

Марущак Володимир Петрович

*завідувач кафедри права і законотворчого процесу
ОРІДУ НАДУ при Президентові України,
д.держ.упр., професор*

ДІАЛЕКТИКА УПРАВЛІННЯ Й ЕКОНОМІКИ В РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна державна політика спрямована на суттєвий розвиток ринкової економіки. Рішення цього питання цілком лягає на державне управління, яке повинно вирішити основні напрямки економічного відродження. У цьому напрямку значний інноваційний потенціал має державне управління в економічній сфері. Його потенціал дає можливість вивести державне управління в сфері економіки на якісно новий рівень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження даної проблематики в юридичній та управлінській літературі на сьогодні недостатньо. Втім проблема державного управління в сфері економіки з кожним роком стає все більш гострою та актуальною

Формування мети (постановка завдання). Метою даної статті є розкриття змісту управління в державному управлінні та визначення потенціалу управління в регулюванні ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Розуміння держави як суб'єкта, що здійснює вплив на економіку, в повній мірі не може бути зрозумілим без з'ясування тієї ролі, яку відіграло управління в виникненні держави разом з економікою.

Історичний досвід доводить, що елементи управління виникають ще до суспільно-політичних систем у первісно-общинному ладі. Управління тут загалом має привселюдний характер і напряму пов'язане з економічними процесами, передусім із природним поділом праці. Саме воно і зростання продуктивності праці, а також можливість створення додаткового продукту викликає відокремлення функції організації у середині племені та виділення окремих осіб і груп (рада старійшин) по упорядкуванню взаємозв'язків усередині співтовариства і пристосованості до навколишнього середовища. Але все це зовнішній бік прояву певного конкретного явища, сутність якого складає управління...

Можливість розуміння управлінності як сфери розвитку соціально-економічної формації лежить у площині економічної матерії. Управлінність знаходиться над сутніми економічними процесами й у тісному взаємозв'язку з ними. Управлінність – це не просто частина самої економічної тканини, а самостійний пласт, що складається в зв'язку з протіканням економічних процесів [1]. Тому управління не слід ототожнювати з економікою, але й відмежовувати від економіки. Загалом, це єдиний процес функціонування виробничих (економічних) відносин.

Розвиток управління як конкретної форми управлінності дає можливість глибше зрозуміти і самі економічні відносини. У первіснообщинному ладі із його племенною організацією всі соціально-економічні процеси містяться спільно. Ефективність праці різко зростає із застосуванням металевих знарядь праці, створюється основа виробництва додаткового продукту. Керівна каста, що має привілейоване положення в суспільстві, отримує значний доступ до додаткового продукту і можливість привласнення його частини. Поступово створюються умови майнової і соціальної нерівності в племені. Племя з його суспільною організацією входить у протиріччя з фактичною системою економічної і соціальної нерівності. Воно вже не відповідає новому порядку, що фактично утворився. І цей процес виражається як розкладання первіснообщинного ладу.

Взаємодія розподілу праці, управління і додаткового продукту веде до зміни соціально-економічної організації суспільства. Привілейована каста, прагнула закріпити новий порядок, що утворювався. Це привело до виникнення такої соціальної організації, якою є держава. Але

**СПЕЦВИПУСК ДО 20-РІЧЧЯ ОРІДУ НАДУ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

держава як явище відривається від економічних відносин і стає соціально-політичною організацією суспільства, що відбиває інтереси власників засобів виробництва. Перетворення держави в самостійний організм справляє зворотний вплив на управління. Воно також розділяється на державне та економічне управління. Першим займається держава, а другим – власник засобів виробництва.

Управління, обумовлюючи і проникаючи у державу, реалізує її сутність. Держава здійснює публічну діяльність, тому і управління має публічний характер і представлено його виконавчо-розпорядчою діяльністю. Водночас саме ця діяльність складає більшу частину діяльності держави, тому воно грає в ньому головну роль. Держава, відокремившись у самостійне явище, має більше можливостей просторового і часового розвитку, тому в соціально-економічній системі розвивається найбільш інтенсивно. Не випадково держави давніх часів мають високий рівень саморозвитку. Управління як невід’ємна частина держави також інтенсивно розвивається разом із ним і тому в давніх державах існували високорозвинені системи державного управління. Але важливо відзначити, що як єдине явище управління не існує, його представлено відокремленими системами державного і економічного управління, які істотно відрізняються одне від одного, оскільки обслуговують достатньо самостійні і відокремлені системи.

Економічне управління не одержує інтенсивного розвитку, тому що його просторові й часові рамки сильно обмежені. Дане управління існує в межах функціонування власника засобів виробництва, що самостійно визначає вплив управління на економіку. Еволюціонування засобу виробництва відбувається дуже повільно, бо рівень економічного розвитку задовольняє функціонуванню соціально-економічної формації. Але поступово економічне управління веде до виснаження виробничих сил.

Феодалне суспільство з його системою кріпосництва забезпечує більш-менш відтворення робочої сили в особі кріпака, що створює основу розвитку державної форми життя суспільства. Але й тут державне та економічне управління відокремлені одне від одного і функціонують самостійно. Надмірна експлуатація праці селян підштовхує останніх до періодичних народних повстань, втечі від власника і створення міст, що стають осередком формування нових економічних відносин. Економічне управління в містах сутністю відрізняється від економічного управління феодала, тому що воно засноване або на праці самого ремісника, або на найманій праці. Але це економічне управління все більше втягує господарство феодала в товарний обіг, руйнуючи його натуральний або напівнатуральний характер. Тому не випадково феодал переходить від панщини до оброку, тому що така форма економічного управління є більш ефективною [2].

Дрібнотоварне виробництво поширює рамки товарного виробництва. Управління ремеслом, яке первісно розраховане на замовлення, переходить поступово до ринкового (безособового) виробництва товарів. Національний ринок, що утворюється, припускає переміщення товару в просторі, а отже, конкретність покупця поступово зникає. Така система організації ринкового господарства вимагає все більшої якості товарів. Виробництво за такої системи управління на деякий час забезпечує ринок товарною масою, але дрібнотоварне виробництво має свої межі можливого. Воно не може безмежно збільшувати виробництво товарної маси, тому що яким би не був майстерним товаровиробник, його продуктивність обмежена фізичними можливостями виробника. Тому виникає потреба в абсолютно новому управлінні рухом товару, яке б відповідало зростаючим потребам ринку. Такою формою управління виробництвом стала мануфактура.

Мануфактура – якісно новий етап економічного управління. Тут уперше управління здійснюється через розщеплення технологічного циклу на його складові елементи і подальший взаємозв’язок між окремими його частинами. Це дає можливість підвищити якісно характеристики виробництва. По-перше, підвищується продуктивність праці, по-друге, зростає кількість товарів, що випускаються, по-третє, підвищується середня якість товарів, по-четверте, вартість одного виробу має тенденцію до зниження, по-п’яте, зростає обсяг суспільного капіталу, по-шосте, розвивається товарний ринок тощо. Така організація управління в середині мануфактури веде до змін зв’язків з іншими виробниками. З’являється можливість кооперації між окремими мануфактурами. В умовах мануфактури вона тільки зароджується, а подальший розвиток відбувається в умовах машинного виробництва. Таким чином, із мануфактури починається організація суспільного виробництва, тобто утворюється система управління суспільним виробництвом. Якщо до мануфактури суспільне виробництво у всіх структурах розвивається стихійно, то з мануфактури починається його структуризація як всередині неї, так і між виробниками.

При всій прогресивності в організації праці мануфактура має свої межі розвитку і поступово вже не в змозі забезпечувати розвиток товарного виробництва, бо ручна праця при всій її продуктивності не може переступити за межі фізичних можливостей організму. Але поділ праці на його найпро-

стіші моменти готує можливість зростання ринкового господарства на основі управління машинним виробництвом. Наявність найпростіших трудових операцій дає можливість заміни ручної праці машинами. Важливість цього процесу полягає не тільки в зростанні продуктивності праці та потенціалу товарного виробництва, а також і в тому, що відбувається поєднання робітника з машиною. І хоча спочатку робітник виступає як додаток машини, однак проти неї він усе більше виступає як керівна система.

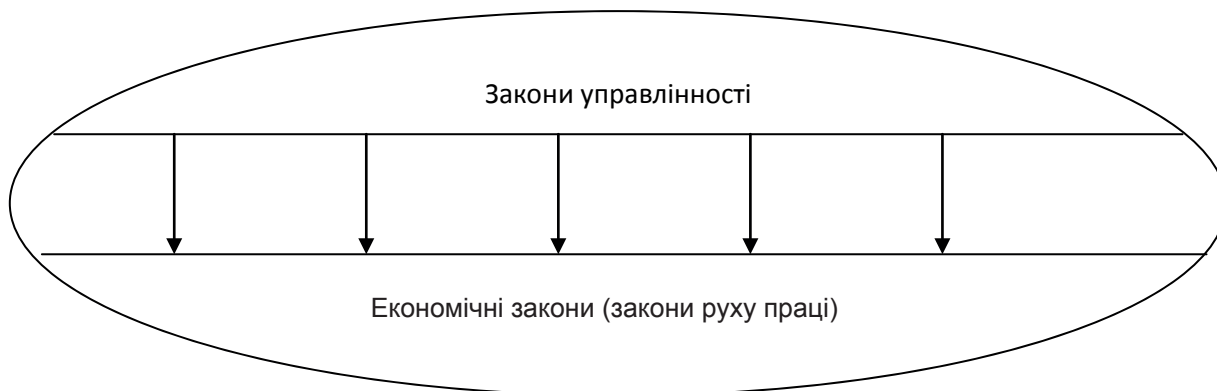
Капіталізм вільної конкуренції засновано на управлінні на базі машинного розподілу праці. Управління капіталістичної фабрики характеризується ускладненою системою реалізації функцій управління, тому що відбувається їхня спеціалізація і формується відособлений від виробництва апарат управління. Все це відбувається у зв'язку з відносинами, що складаються як всередині фабрики, так і поза нею. Нормальне функціонування виробництва може бути тільки за рахунок управління. Управління виробництвом забезпечує зростання масштабності виробництва шляхом концентрації і централізації капіталу, що в кінцевому результаті веде до утворення монополій. Зростання основних ланок товарного виробництва веде до посилення їхнього впливу на суспільні відносини. Причому такий вплив має і негативні наслідки, тому що власники засобів виробництва переслідують свої власні інтереси за рахунок суспільних інтересів. Інтереси власників зіштовхуються не тільки з інтересами робітників, але й з інтересами держави. Відбувається нарощування протиріч у суспільстві, зростає соціальна напруженість у суспільстві. У цих умовах держава як гарант самозбереження суспільства вимушена втручатися в економічні відносини. Економічне управління в основних ланках ринкового господарства викликає виникнення економічного управління з боку держави. Історично закінчується цикл від поділу управління на державне та економічне до возз'єднання цих гілок у такому явищі як держава.

Важливо відзначити таке: як свого часу управління увійшло в тканину держави і стало його невід'ємною частиною, так і економічне управління, стає невід'ємною частиною державного економічного управління. При цьому слід зауважити, що державне економічне управління – це самостійне явище, що істотно відрізняється від державного управління в публічній сфері. Воно напряму пов'язане з економічними відносинами і є їх частиною. Тому ототожнювати державне економічне управління й державне управління в публічній сфері є неправомірним. Воно має свій предмет регулювання, що виділяє його в окрему сферу державної діяльності. Отже, тільки такий підхід дає можливість правильно розуміти суть діалектики взаємодії управління і економіки.

Реформи у сфері державного управління економікою передбачають істотні зміни в роботі апарату державних органів з раціоналізації його діяльності і більш повного відображення функцій державного управління у становленні ринкової економіки. Зміна характеру економічних відносин веде до використання управління з метою збільшення потенціалу ринкової економіки господарства за рахунок створення умов для більш повного прояву закономірностей економічних законів і блокування негативних або помилкових конкретних дій суб'єктів господарської діяльності в економічній сфері. Тому від того, наскільки будуть поєднані взаємовідносини держави і суб'єктів економічної діяльності в ринковій економіці державним управлінням, багато в чому залежить успіх самих економічних реформ, усунення нестабільного економічного стану і перехід до ефективної економічної системи.

Логіка діалектики управління й економіки полягає в дослідженні розвитку праці. Якщо розглядати працю як таку, то її можна розчленити на дві частини: процес і результат. Тобто праця завжди існує у вигляді процесу, який перетворює предмети праці на якийсь новий стан, і результату, яка є упредметненою працею. Праця упредметнюється з метою споживання створеного продукту. Якщо продукт, в якому упредметнена праця, призначений для продажу, то він набуває форми товару; якщо ж він іде безпосередньо на споживання його виробником, то набуває нетоварної форми. Отже, праця має деяку форму, в якій вона рухається, починаючи з процесу виробництва і закінчуючи моментом споживання перетворених працею продуктів. Цій формі руху праці відповідають свої певні закони. А отже, і сама праця підпадає під дію цих законів, що стають законами руху продукту. Якщо праця набуває товарної форми, то законом руху праці в цій формі буде закон вартості, тобто вимога еквівалентного обміну, що є необхідною умовою руху продукту. Тому в даному випадку закон вартості – закон руху продукту. Товарна форма продукту (як і нетоварна) є первинною формою руху праці. Проте ця форма породжує в собі нову рефлекторну форму. Так, праця, набуваючи властивості змінюватися, знаходить власну форму обміну, тобто обмін може здійснюватися сам по собі, без будь-якого впливу або під впливом певних сил. Отже, рух праці може бути упорядкованим (системним) або безсистемним. Тому форма руху праці (товарна чи нетоварна) може реалізовувати себе в системній або безсистемній формах. Таким чином, стосовно до первинної форми праці існує певна форма, що регулює цей рух. Форма руху продукту може реалізувати себе через форми його управлінності. Форма управлінності має свої закони, що

впливають на форму руху праці і виступають як закони цієї форми руху. Загалом спочатку відбувається взаємодія праці з предметом праці, породжуючи процес праці й зміну предмета праці. Результат цієї взаємодії – упредметнена праця у знов створеному продукті. Після цього продукт і праця, яка в ньому міститься, рухаються до кінцевої мети – споживання в товарній або нетоварній формах. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що закони, притаманні суспільно-економічним формаціям, поділяються на два види: на закони руху праці і закони управлінності цим рухом (мал. 1.1).

Мал. 1.1. Закони, що діють в економічній сфері суспільно-економічної формації

Власне, це й породжує подвійність виробництва, зокрема товарного. Якщо розглядати процес розвитку суспільних формацій, то можна визначити таке. В умовах первісного ладу формою руху праці було нетоварне виробництво, а формою управлінності є планомірність. При рабовласницькому, феодальному способах виробництва й капіталізмі вільної конкуренції формою руху праці є товар, а форма управлінності відсутня і панує стихійність. При монополістичному капіталізмі відбувається те ж саме на рівні монополій і господарських суб'єктів формою управлінності є планомірність. В економіці розвинених держав формою руху праці є товар, формою управлінності є все більш планомірне управління суспільством.

Товарне виробництво, як і будь-яка що виробляє продукти система, передусім є системою суспільних відносин, за якої окремі виробники створюють продукт, що є товаром. Це означає, що продукт праці через розподіл праці виробляється окремими (відокремленими) виробниками, а для реалізації цього виробничого механізму необхідна купівля-продаж продуктів. Перше, що можна визначити, що товарне виробництво – це така форма, якої набуває продукт, а отже, і праця при обміні, тобто форма руху тієї частини праці, яка називається упредметненою. Крім того, товарне виробництво – це організація суспільного господарства, тобто це форма господарського управління товаром і супутніх йому товарних відносин між людьми. Історично склалося так, що нетоварній формі руху праці відповідала планомірна форма управлінності, а товарній формі руху праці – непланомірна форма (стихійність). Тому і в наукових дослідженнях форма руху праці і форма його управлінності розглядаються як єдине ціле.

Об'єктивний характер суспільних законів пов'язується з постійним проявом певного явища незалежно від свідомості людей. Управлінність також не залежить від свідомості людей в тому сенсі, що існує об'єктивна необхідність, яка змушує людей реалізовувати через свою свідомість дії управлінського характеру. Відмова від такої необхідності рівнозначна краху. Якщо власник засобів виробництва не буде керувати своїм підприємством, то через короткий час воно збанкрутує; якщо держава не буде управляти соціально-економічними процесами, то це призведе спочатку до кризи, а після цього й до розвалу власне держави. Тому управлінність – це необхідність усвідомленого регулювання соціально-економічних процесів.

Закони управлінності – це не тільки закони регулювання економічних процесів, а й закони суспільного розвитку формації, що охоплює всю сукупність соціально-економічних відносин. Управлінність охоплює не тільки економіку, але й усі сторони суспільства. Під регулювальним впливом управління знаходиться наука, освіта, міжнаціональні й міжетнічні стосунки, політика, оборона, інформація та інші сторони соціального функціонування суспільства. Водночас, кажучи про управлінність, не слід абсолютизувати її, тобто використовувати її у всій тканині соціально-економічного життя. Об'єктивна необхідність не означає її загальної дії. Ступінь такого впливу на соціально-економічне життя повинен бути зваженим, оскільки абсолютизування того чи іншого явища веде до зворотного – до його

саморуїнування. Питання ж конкретного насичення управління тих чи інших процесів є питанням конкретики науки і практики управління.

Висновки. Наявний фінансово-економічний кризис показав обмежність державних і приватних інструментів регулювання економіки, а тому існує необхідність розробки нових напрямків впливу держави на економічну діяльність, в частковості розробляючи теорію управління.

Історико-логічний підхід до діалектики управління й економіки дозволяє розробити екстропольоване бачення тих тенденцій конвергенційного розвитку, які можуть виникнути у майбутньому й опинитися ефективними регуляторами економічного розвитку.

Література.

1. Марущак В. П. Планування в умовах ринкової економіки. – Одеса : Пальміра, 2008 – с. 12.
2. Марущак В. П. Правове регулювання планування змішаної економіки: ч. II – Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2002. – С. 7.
3. Райт Г. Державне управління / Г. Райт. – К. : Основи, 1994. – 191 с.
4. Нижник Н. Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе / Н. Нижник. – К. : Основи, 1995. – 202 с.